

AZ OMK ÁLTAL KÉSZÍTETT IRODALOMKUTATÁSOK /MŰSZAKI
SZAKBIBLIOGRÁFIÁK/ FELHASZNÁLÁSA AZ IPARBAN,-
A TERVEZÉSBEN ÉS A KUTATÁSBAN.

Könyvtárunknak a felszabadulás utáni időkben megállapítható valóban ugrásszerű fejlődésében nem kis szerepet játszott az a kezdettől fogva bevált és az idők folyamán mindinkább értékelte szolgáltatása, amellyel egy-egy üzem vagy intézmény esetenkénti megkeresése alapján egy bizonyos meghatározott műszaki problémáról szakbibliográfiát készített, illetve irodalomkutatót végzett. Mi is tulajdonképpen az irodalomkutató? Könyvtárunk terminológiájában irodalomkutatósnak azt a tevékenységet nevezzük, amikor egy bizonyos műszaki, vagy műszaki-gazdasági szakkérdésről - kívülről jövő kívánság esetén - olyan szakirodalmi jegyzéket készítünk, amely az illető tárgykörben megjelent és felkutatható irodalom dokumentumait /publikációit/ sorolja fel bizonyos sorrend szerint. Mi a célja könyvtárunknak az ilyen szakirodalmi kutatások elkészítésével? Elsősorban az, hogy a műszaki gyakorlat és a tudomány szakembereit mentesíteni kívánja az adott kérdés már publikált ismeretanyagának fáradságos, sok időt igénybevevő kikeresésétől, meg akarja könnyíteni számukra a tájékozódást saját szakterületük széles irodalmában és könnyen járható utat kíván kijelölni számukra, hogy megfelelően tájékozódhassanak a technika adott területén már elért eredményekről. Erre azért is nagy szükség van, mert a tervbe vett, elgondolt és népgazdaságilag szükségesnek mutatkozó műszaki megoldások soha nem születhetnek a levegőből, véletlenségből, az előzmények, a múlt ismerete, gondos feltárása nélkül, csak kísérletezések, próbálkozások útján; minden műszaki probléma eredményes megoldásának kiinduló pontja mindenkor a technika jelenlegi állásának alapos ismerete, a tapasztalatok fáradhatatlan gyűjtése, az ezeket tartalmazó szakirodalom gondos, alapos

feltárása. A szakirodalmi tapasztalati anyagnak elemzése után, részletmegoldások és kísérletezések sokaságán keresztül tud azután megszületni, létrejönni a technikai alkotás és a megkívánt műszaki fejlesztés.

Lényegében tehát ezzel a szolgáltatásunkkal szocialista népgazdaságunk műszaki színvonalának emeléséhez járulunk hozzá, úgy, hogy a kérdésben legjobban érdekelt műszaki szakember, illetve üzem, tervezőintézet, vagy kutatóintézet számára az adott feladathoz szükséges előzetes tanulmányozási, kísérletezési, sőt bizonyos értelemben véve a kutatási időt lerövidítjük, s az időmegtakarításon kívül ráirányítjuk figyelmét a valóban megoldásra váró fő feladatra. A szakirodalom alapos tanulmányozásával majdnem minden esetben elkerülhetők a felesleges, kettős munkára fordított erőfeszítések, tehát kiadások is. Végeredményben tehát mind időt, mind pénzt takarítunk meg népgazdaságunknak akkor, ha ez a szolgáltatásunk megbízhatóan felkutatja a tudományban és technikában már valóban elért és közzétett, országunkban is hozzáférhető eredményeket.

Nézzük meg először is a számok tükrében elemzően azt, hogy e szolgáltatás bevezetése, -1951- óta hogyan fejlődött. E vizsgálat során annak a megállapítására is ki kívánunk térni, hogy az ipar különböző szektoraiból jövő kérelmek megoszlása valóban megfelelt-e népgazdaságunk legdöntőbb, s mindenekelőtt kielégítendő igényeinek, illetve, hogy a szakbibliográfiák felhasználóinak köre tényleg azokból az intézményekből kerül-e ki, amelyek számára a leglényegesebb a világszerte elért műszaki vívmányok megismerése és beható tanulmányozása. Ezt követően vizsgálat tárgyává tesszük azt is, hogy az általunk készített irodalomkutatások egyfelől tartalmilag, használhatóságuk, illetve a bennük feltárt anyag gondos válogatása és széles területről történt összegyűjtése szempontjából mennyire fejlődtek, s formái bibliográfiai szempontból is megállapítható-e haladás. Végül pedig ki szeretnénk térni a tapasztalat alapján kialakult, régebben ismert és újabb szakbibliográfiai formák fejlődésének, elterjesztésének, tehát végső soron a műszaki gyakorlatban való jobb felhasználásának módszereire, amivel egyben az OMK ezen szolgáltatásának a könyvtári és dokumentációs tevékenységben elfoglalt megfelelő helyét és perspektíváját lehet meghatározni.

1951 óta az irodalomkutatások iránti igény számszerűen is állandóan fokozódott. Amíg 1951-ben a kérelemre elkészített irodalomkutatások száma alig érte el az 50-et, valamivel több volt 1952-ben, addig 1953-ban 500, 1954-ben 580, 1955-ben 630, 1956-ban pedig már 680 témában folytatott az

OMK bibliográfiai csoportja irodalomkutatót. Ennek a kerekben 2500 szakbibliográfiának a főbb műszaki szakágazatok szerinti megoszlása, illetve százalékos aránya a következőképpen alakul:

**AZ ELKÉSZÍTETT IRODALOMKUTATÁSOK SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA
AZ EGYES IPARÁGAK /SZAKMINISZTERIUMOK/ TERÜLETÉN:**

Műszaki szakágazatok minisztériumok szerint:	Elkészített irodalomkutatások száma:	%-os arány.
Nehézipari Minisztérium /bányászat, energiagazdálkodás, vegyipar /kémia/	400	16 %
Kohó- és Gépipari Minisztérium /kohászat,öntészet,gépgyártás, vas- és fémipari technológia, erős- és gyengeáramu elektrotechnika/	1000	40 %
Építésügyi Minisztérium /magas- és mélyépítés,vizépítés,városépítés, építőanyagipar,épületgépészet/	250	10 %
Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium /vasuti,közüti,vizi,légi közlekedés és járművek/	125	5 %
Könnyűipari Minisztérium /textil-, bőr,cipő-,szőrme,fa-,papír-, nyomdaipar/	300	12 %
Élelmezési Minisztérium /élelmezési ipar,élvezeti cikkek ipara/	50	2 %
Minden szakágazatot érintő, un. átfogó problémákra,elméleti fizikai, matematikai,stb.;méréstechnikai, automatizálási kérdésekre irányuló témák,valamint üzemszervezési kérdések	375	15 %
	2500	100 %

A fenti számok rávilágítanak arra, hogy az elmúlt hat évben valóban a népgazdaság soronlévő, a nehézipart fej-

lesztetni kívánó feladatainak megfelelően érkeztek be a kérelmek, tehát olyan területekről, ahol a legsürgősebben jelentkezett a szükséglet a kérdések gyors megoldására. Az 1956. és 1957. években azonban már egészséges jelenségként megmutatkozott a népgazdasági tervben erőteljesebben fejleszteni kívánt egyéb szakágazatok és a fogyasztási iparok megnövekedett igénye; pl. 1957-ben a híradástechnikai és a műszeripar irodalomkutatási igénye 15 %-ot, a textilipar igénye pedig 8 %-ot tett ki, s erősen megnövekedett a vegyipari, kémiai tárgyú kutatási témák száma is /1956-ban 15%/. Meg kell ugyanakkor állapítani, hogy az elmúlt hat év során az irodalomkutatási igények nem kellő mértékben jelentkeztek olyan népgazdasági szektorokból, mint pl. a bányászat, amelynek irodalomkutatási igénye hosszú éveken át nem érte el az évi 3 %-ot, vagy az energiagazdálkodás részéről, amelynek igénye alig 2 %-ot tett ki. Fel lehet ugyan tételezni, hogy az ezen a területen működő kutatóintézetek műszaki tájékoztató tevékenysége fejlett és kielégítő, viszont önkéntelenül is felötlik az a gondolat is, vajon a szakirodalom behatóbb, szélesebbkörű hasznosítása révén nem lehetett volna-e ezekben a szakágazatokban az elmúlt években jobb eredményeket elérni.

Az OMK-nál irodalomkutatási igényekkel jelentkező intézményeket ezenkívül jellegük szerint is elemeztük, megállapítani kívánván azt, hogy az igénylők összetétele aszerint, hogy üzemről, minisztériumi szervről, tervezőintézetről, kutatóintézetről-tanszékről, társadalmi egyesületről, stb. van-e szó, milyen képet mutat. A legutóbbi két és fél évet vizsgálva megállapítottuk, hogy az összes beérkezett irodalomkutatási igényekből:

az üzemek	45 %-ot
a minisztériumok, iparigazgatóságok, egyéb irányító szervek	17 %-ot
a tervezőirodák	10 %-ot
a kutatóintézetek és tanszékek	19 %-ot
a társadalmi egyesületek	6 %-ot
a különböző egyéb intézmények /könyvtárak, tanácsok, stb./	3 %-ot
	100 %

kértek.

Ha összevetjük a fenti statisztika által mutatott adatokat és a felhasználókkal magukkal folytatott személyes

beszélgetések tapasztalatait - amely utóbbiak arra irányultak, hogy az általunk készített szakbibliográfiák tényleges felhasználását, hatékonyságát és eredményességét felfedjük - a következő tanulságokat vonhatjuk le:

Elsősorban az üzemek, a műszaki tapasztalatokat közvetlenül a gyakorlatba átvivő intézmények azok, amelyek az elmúlt években ezt a szolgáltatásunkat a legjobban vették igénybe. Ez egészségesnek és természetesnek tekinthető. A legkevesebb üzemben rendelkeztek az ötvenes évek elején megfelelően kifejlesztett saját üzemi műszaki tájékoztató szolgálattal, vagy akár műszaki könyvtárral. Sőt, még ma is az a helyzet, hogy a közben már létrehozott üzemi műszaki könyvtárak állománybéli és személyi felkészültsége, de szervezete sem nyújthat sok lényeges műszaki kérdésben az üzemben dolgozó műszaki szakember számára olyan, a technika mai állásának megfelelő áttekinthető, gondos és főképpen megbízható szakirodalmi adatszolgáltatást, amelyre egyes speciális területeken valóban szüksége van. Semmiképpen sem közömbös tehát az üzemi műszaki szakember számára, mennyi időt és fáradságot takarítunk meg számára egy-egy irodalomkutatás elvégzésével, hiszen szűkre szabott idejét ezáltal valóban arra fordíthatja, hogy az üzeme számára legesszzerűbb megoldást válassza. Nagyüzemeknél is - kevés kivétellel - ez a helyzet, nem is beszélve az iparunk összetételében nem kis szerepet játszó sok közép- és kisüzemről, ahol legfeljebb egy-egy kisebb műszaki kézikönyvtár van, de műszaki tájékoztatásról az üzemben belül szó sincsen. Igaz ugyan, hogy az elmúlt években a folyamatos műszaki tájékoztatás országos szinten történő megoldására éppen könyvtárunk kezdeményezésére komoly erőfeszítések és helyes intézkedések történtek; megalakulóban vannak, bár igen lassu ütemben az ún. műszaki tájékoztatási alközpontok minisztériumok, kutatóintézetek, nagyüzemek mellett - viszont éppen e lassuságnak tulajdonítható az is, hogy a közvetlenül a napi termelési problémáikban rászorult üzemeken kívül az irányító szervek, mint a minisztériumok, iparigazgatóságok, stb. is állandóan fellépnek az OMK-nál irodalomkutatási igényekkel; ez az igény a fenti statisztika szerint az összes irodalomkutatásoknak a 17 %-át érte el. Feltehető, hogy az irányító szervek ezeket, saját tájékoztatásukon kívül, az üzemek műszaki megsegítésére is fordítják. Nyílt kérdés ezzel kapcsolatban az, hogy az irodalomkutatások készítése a műszaki tájékoztatási alközpontok létrejötte esetén valóban az alközpontokban, vagy még mindig a központi hálózati könyvtárban, az OMK-ban történjék-e. Ha az egészséges fejlődés meg is kívánja, hogy ez a tevékenység fokozatosan átmenjen az alközpontokhoz, hosszú időnek kell még eltelnie addig, amíg valóban megbízható, jó iroda-

lomkutatásokat - a megfelelő kutatási bázis, az állomány növelése és a megfelelő bibliográfus-kutatók dokumentátorok kinevelése révén - lehetne e szervektől megkivánni.

Üzemekről lévén szó, vizsgáljuk meg most azt, hogyan, milyen formában jelentkezik az irodalomkutatási igény az üzemek részéről. Az elmúlt évek tapasztalata - ha szakmánként, a szakmák jellegéből folyóan kisebb eltérések mutatkoznak is - az, hogy az üzemek akkor kérnek szakbibliográfiát, ha saját üzemük közvetlen műszaki fejlesztési problémájának megoldásáról van szó. A kérdést rendszerint úgy vetik fel: "hogyan" kell gyártanom ezt és ezt, "milyen eljárással", "milyen gyártástechnológia alkalmazásával" tudnám a tervbevett gyártmányt, szerkezetet, árucikket, alkatrészt, stb. a legjobban elkészíteni. A kérdésnek ilymódon történő feltevése amilyen egyszerűnek látszik, nem is olyan könnyű feladat a bibliográfus-kutató számára. A folyamatos, főleg folyóiratjellegű általános műszaki-tudományos irodalom általában bőven foglalkozik a "mit gyártunk", "mit tervezünk", "mire alkalmazzuk" típusu anyaggal, de a pontosan "hogyan csináljuk", ahogy angol terminológiával nevezik a, " k n o w - h o w " - kérdését legfeljebb csak röviden említi, bőven nem fejti ki, s mégha részletesebben írna is róla, egy-egy lényeges részt szándékosan ki is hagy. Ez az utóbbi megállapítás a nyugati kapitalista országok szaksajtójára általában áll, amivel ellentétben pl. a szovjet műszaki szakirodalom felhasználhatósága az üzemekben éppen azzal magyarázható, hogy gyártástechnológiai kérdéseket behatóan, részletekbe menő pontossággal tárgyalnak. Az említett típusú kérdésekre például szolgálnak a következő kért irodalomkutatási témák: "Zománcozott öntöttvas kádak gyártása", vagy "Transzformátor- és dinamólemezek gyártása", vagy "Csőnyújtótüskék előállítása finomkovácsolással", stb.-

Az üzemek által feltett kérdéseknek másik csoportja újabb konstrukciós megoldásokra, vagy nagyobb elméleti alapot kívánó kérdések feltárására, végül olyan határterületi problémákra vonatkoznak, amelyek nem vágnak szorosan az üzem profiljába. Ezekre példa: "Felületi simaság mérése és mérőműszerei", vagy "Kontaktpotenciál elektroncsövekben; elmélet és mérés", vagy "Acélok és fémek képlékenységi /melegalakíthatósági/ vizsgálata", vagy "Iparilag használt fémek képlékeny alakváltozásának elmélete és ennek összefüggése a szilárdsági számításokkal", végül "Önürítő vasuti gördülőanyag", vagy "Kontakt- és higanygőzegegyenirányítók".

Feltétlenül érdekes számunkra az is, hogyan történik a szakbibliográfiákban megadott műszaki szakirodalmi anyag feldolgozása, tehát tulajdonképpeni hasznosítása az üzemek-

ben. E téren a gyakorlat és a követett módszerek sokrétűek. Általában a kapott irodalmi cimanyagból az érdekelt szakember csupán az általa még nem ismert irodalmi anyagot válogatja ki, s ezeket behatóbb áttanulmányozásra beszerzi, kölcsönkéri; sok esetben az így összegyűjtött anyagról fotókópiák készülnek, s az így összeszedett anyag mindaddig együtt marad, amíg az üzemi probléma megoldásra nem került. Esetleg csak egy különösen érdekes folyóiratcikk, vagy annak fordítása kerül áttanulmányozásra. Nem ritkán azonban az is előfordul, hogy az irodalomkutatót igénylő üzem a bibliográfiában feltüntetett teljes anyag fordítását rendeli meg; ebben az esetben az üzem számára teljesen új kérdésről volt szó, amelyhez ilyen nagy előtanulmányi anyag ismerete szükségessé vált. A fentiekből nyilvánvaló, hogy az irodalomkutatásokat hasznosítják, használják - viszont sokkal nagyobb nehézséget okoz annak a megállapítása, milyen mértékű a szakbibliográfiák tényleges hatékonysága. Nyomon kellene követni tudni azt is, hogy az irodalomkutatásra az OMK-ban történt időráfordítás, s természetesen költségráfordítás mellett az üzemekben a szakirodalom tanulmányozásának időráfordítása hogyan alakul, s evvel kapcsolatban az eredmények közvetlenül a termelésben milyen megtakarítást mutatnak a korszerűbb gyártási eljárások, stb. alkalmazása révén - tehát végeredményben az OMK irodalomkutatási tevékenysége milyen megtakarítási tényezőt képvisel a kedvezőbb termelési eredményekben. Csak közbevetően kívánom itt megemlíteni, hogy a dokumentációs külföldi szakirodalom több esetben mutat rá arra, hogy fejlesztési feladatoknál a teljes munkaidő 30 %-át kell a szakirodalmi anyag tanulmányozására fordítani.

Az irodalomkutatásokat igénylők egy másik csoportját a tervezőirodák alkotják. Az összes irodalomkutatásokból mindössze 10 % esik erre a csoportra. Igaz ugyan, hogy műszaki szakembereink nagy többsége a tervezőirodáknak, gyártmányfejlesztő intézetekben működik, ahol a műszaki tájékoztatási ellátottság általában véve sokkal fejlettebb mint az üzemekben; a tervezőirodáknak létesített műszaki fejlesztési osztályok mellé ugyanis majdnem mindenütt műszaki dokumentációs részlegeket és műszaki könyvtárakat szerveztek. Ez utóbbiak friss, folyamatos műszaki dokumentációs anyaggal képesek általában a teljes műszaki létszámot ellátni. Mégis, a tervezési feladatok országos jellege, sokrétősége azt kívánja meg, hogy sokkal szélesebbkörű, nagyobb volumenű szakirodalmat kell a tervezési feladatok elvégzése előtt áttanulmányozni, amihez a tervezőintézetek könyv- és folyóiratállománya mégsem mutatkozik kielégítőnek. Nem mindig oldható meg a kérdés azzal, hogy a tervezőintézetek műszaki dokumentációs

részlegeinek dolgozói az OMK könyvtárában végeznek irodalomkutatást, igen gyakran a mi segítségünkkel. Általában meg kell állapítani, hogy a tervezőirodák helyesen csak akkor fordulnak irodalomkutatási kérelemmel az OMK bibliográfiai csoportjához, ha a tervezési megbízás valóban új feladatot jelent, olyan feladatot, amelyre a mi országunkban és viszonyaink mellett még korábbi tapasztalat nem volt, - vagy olyan újszerű részletmegoldást kívánnak valahol megtervezni, amely nélkül korszerűtlen tervek születnének. Jellemző példaképpen sorolom fel, hogyan jelentkeznek a tervezőintézetek részéről az irodalomkutatási igények: "Atomerőművek építészeti kérdései, különös tekintettel a sugárzásra és egészségvédelemre", vagy "Televizíós épületek, stúdiók; ezek berendezése, gépészete", vagy "Autóforgalmi épületek, különös tekintettel a nagygarázsok, műhelyek gépészeti berendezéseire", vagy részletkérdésoknál "Kohóüzemek világítása", vagy "Zsilipkapuk fűtése fagyveszély ellen", stb.

Nem tekinthető egészséges jelenségnek, hogy a tervezőirodák részéről az igények többsége állandóan s ü r g ó s jelzéssel érkezik, ami azt mutatja, hogy a tervezőirodák jelenlegi munkaszervezésénél éppen a tervezési koncepció, a tervfeladat elkészítése előtt az előzetes tervezési tanulmányokra, a széleskörű irodalom felkutatására és az abban való elmélyedésre jut talán a legkevesebb idő. Ez pedig csak ahhoz vezet, hogy népgazdasági szempontból nagyfontosságú, országos szintű tervezési munkánál a rövid idő alatt akár magában a tervezőintézetben, akár az OMK-nál összeszedett irodalmi anyag nem adhatja azt a "lehető teljességet", ami ilyen feladatok elvégzése esetén a szakirodalom feltárása terén feltétlenül megkívánható.

A tervezőirodák által kért, egyes részletekre vonatkozó irodalomkutatási témák gyakran egybeesnek az üzemek által esetleg már korábban kért hasonló témákkal, s elsősorban egyes üzemekben alkalmazható új technológiákra vonatkoznak. Egyes tervezőintézetek műszaki dokumentációs osztályai - amikor tudomással bírnak arról, hogy egyes tervezési feladatokra intézetükben sor fog kerülni - előre kérnek másolatot már ilyen elkészült bibliográfiákról, s így bizonyos mértékben elébemennek saját műszaki gárdájuk igényeinek, tehát "aktív" tájékoztatási tevékenységet folytatnak; ilyen esetben a témával foglalkozó mérnök figyelmét egy-egy ilyen kész bibliográfiára azonnal felhívják.

Az OMK irodalomkutatásainak hatékonyságát a tervezőintézetekben nyomon követni még sokkal nehezebb, mint az üzemekben; mindenesetre tény, hogy időmegtakarítást a tervezési feladatok elvégzésénél bizonyára jelentenek, ami a fentiek-

ben a sürgősséggel kapcsolatban mondtak figyelembevételével mellett, nem elhanyagolható tényező.

Irodalomkutatási kapacitásunknak évente majdnem egyötödét, pontosan 19 %-át a kutatóintézetek és a tanszékek veszik igénybe, s ez az igény éppen az utóbbi két évtized során növekvő irányzatot mutat.

A kutatóintézetek széles hálózata országunkban kis kutatócsoportokból és laboratóriumokból a legutóbbi 8 évben létesült, és szükségszerűen ezekben az intézetekben megszervezték a tudományos, illetve műszaki könyvtárakat és esetleg dokumentációs részlegeket is. Számos kutatóintézetben jelentős, figyelemreméltó tudományos dokumentációs tevékenység folyik és bizonyos értelemben adva is volna a lehetősége annak, hogy a kutatás helyén, magában az intézetben folyjék az irodalomkutatás. Az anyagi keretek és személyi adottságok azonban igen sok kutatóintézet számára nem teszik lehetővé olyan széles tudományos irodalmi bázis - könyvek és folyóiratállomány, dokumentalista szakemberek - megteremtését, hogy megbízhatóan csak sajátmagukra támaszkodjanak. Ehhez hozzájárul az is, hogy a kutató szakember igényessége a szakirodalom iránt sokkal differenciáltabb, sokkal több apró részleten, elméleti megfontoláson kell átrágnia magát, mielőtt egyáltalában a kutatáshoz hozzáfoghat. Amíg az üzemi szakember adott esetben megelégszik egy tájékoztató áttekintéssel a szakirodalom vonatkozó területén, addig a kutatónak elengedhetetlen, hogy széles területről, sokkal több és régebbi irodalmat a legapróbb részletekig maga tanulmányozzon át - lényegében tehát kutatási munkájának szerves kiegészítője lenne, ha maga végezné el az irodalomkutatást is. Ez volna persze az ideális, valóban elérendő, amitől a valóság távol van. A kutatóintézetek elégtelen kutatási bázisuk szélesítése érdekében fordulnak tehát a tudományos nagykönyvtárakhoz, az OMK-hoz irodalomkutatási igényeikkel. Ez még fokozottabban vonatkozik a tanszékekre, hiszen a tanszékeken dokumentálással ha foglalkoznak is, könyvtárosok, vagy kimondottan dokumentátorok nem állnak rendelkezésükre.

Hogy a fentiekben kifejtettek még világosabban kitűnjenek, meg kell vizsgálni, milyen formában, milyen kérdések feltevésével jelentkeznek a kutatóintézetek irodalomkutatási igényei. Egyfelől azt szeretnék tudni, hogy egy adott, szűk témán belül van-e olyan irodalom, ami esetleg eddig elkerülte figyelmüket /pl. "Nagy vákuumok mérése, ionizációs vákuummérés", vagy "Optimum-szabályozás"/, vagy esetleg már kutatás közben egy bizonyos részletproblémát kívánnak a szakirodalomban közelebbről tanulmányozni /pl. "Terek /keresztezősek, csomópontok/, városi utak és utcák teljesítőképessége"/,

másfelől egy bizonyos tudomány határterületén a kísérletezéshez szükséges szakirodalmi bázis nem áll rendelkezésre /"Szilíciumkarbid-egy kristályok készítése"/, vagy teljesen új, eddig még nem vizsgált tudományos területen kívánnak kutató munkát megindítani /" pl. "Rádióaktív izotópok gammasugárzásának hatása pamut, viszkóz és szintetikus textil szálanyagok fizikai és mechanikai tulajdonságaira"/, stb.stb.

A fentiekből világosan megállapítható, hogy még a legjobb intézeti dokumentáció sem pótolhatja adott esetben a nagykönyvtárak széles, átfogó kutatási bázisának az igénybevételét.

A kutatóintézeteknek és tanszékeknek nyújtott irodalomkutatási segítség hatékonysága nyilvánvaló; nemcsak az időmegtakarításban mutatkozik meg, hanem elsősorban a kutatás alaposságának és mélységének a bázisát kívánja biztosítani.

A szakbibliográfiákat igénybevevők utolsó csoportja a különböző társadalmi egyesületek, ez az összes kérelmek 6 %-át teszi ki. A főképpen tudományos-műszaki egyesületek rendezett könyvtárral általában nem rendelkeznek, s irodalomkutatásra jórészt a munkabizottságoknak van szüksége, amelyek társadalmi munkaként fontos népgazdasági és szakmai kérdésekben javaslatokat készítenek a kormányzat számára. Az igénybevétel az egyesületek részéről az utóbbi két évben jelentősen csökken, ami arra mutat, hogy működésükben nem támaszkodnak szakirodalmi anyagra, ill. kielégítőnek tartják a bizottságokban működő legjobb szakemberek szakirodalmi tájékozottságát. Vitatkozni lehetne ennek helyességéről, viszont ki kell emelni, hogy pl. a Textilipari Műszaki Egyesület és a Mezőgazdasági Ipari Tudományos Egyesület állandóan kér irodalomkutatásokat, főleg műszaki-gazdasági, üzemszervezési jellegű témákban. A műszaki-tudományos egyesületek szakajtója viszont időnként hozzájárul a már egyes szakágazatokban időről-időre elkészült szakbibliográfiák terjesztéséhez azzal, hogy ilyen "már elkészült bibliográfiák" jegyzékét leközi; ilyen anyagot rendszeresen a "Mérés és Automatika" és a "Magyar Textiltechnika" közöl, s számos esetben kérnek ezután erre való hivatkozással az üzemek másolatot a kész irodalomkutatásról.

Rá kívánnak most térni arra, hogy az OMK által készített irodalomkutatások tartalmi és formai szempontból az elmúlt évek alatt milyen változáson, illetve fejlődésen mentek keresztül. Ha előveszünk egy 1951-52. ben készült irodalomkutatást és ezt összehasonlítjuk egy 1956-ban, vagy 1957-ben készített bibliográfiával elsősorban az tűnik fel,

hogy a kutatási alap, az un. bázis hatalmas mértékben kiszélesedett. A kutatási bázisnak ez a szélességben és mélységben történt bővülése összefügg az OMK folyóiratállományának a növekedésével, ezen belül pl. a kutatáshoz elsősorban figyelembéjövő un. referáló lapok /dokumentációs, kivonatoló szakfolyóiratok/sokféleségének beszerzésével, s az irodalomkutató-bibliográfusoknak a különböző kutatási segéd-eszközök /évkönyvek, rejtett bibliográfiák, indexek, enciklopédiák, stb. stb./ felhasználásában elért gyakorlata tökéletesedésével. Ez eredményezi azt, hogy belső tartalom és műszaki megbízhatóság szempontjából, még nem tulságosan szűk téma esetében is, az utóbbi években készült szakbibliográfiák jobban "ülnek", s mélységben jobban kimerítik az adott témát, mint az első években készültek. Így pl. egy 1951-ben a "villamos szikraforgácsolás" tárgykörben készített irodalomkutatás 51 adatával csupán tájékoztató jellegűnek mondható, szemben az 1956-ban készült, lényegében azonos témájú "anódmechanikus megmunkálás" című szakbibliográfiával, amely nem csupán az időközben megszaporodott szakirodalmi többletanyag miatt áll 156 adathból, hanem azért is, mert a benne felsorolt szakirodalom elemző tanulmányozást tesz lehetővé mind az eljárás vas- és gépipari alkalmazása, mind a használt elektrotechnikai berendezés, valamint az eljárás elmélete és a különböző iparágakban ezzel elért eredmények területén; a feltárt szakirodalmi anyagot a vas- és gépipari, valamint elektrotechnikai folyóiratokon kívül fizikai-elméleti, kohászati, anyagmegmunkálási és általános profilu folyóiratokból szedték össze.

A széles kutatási bázishoz tartozik az is, hogy adott esetben olyan irodalmi adatra is felhívja a megrendelő figyelmét, amely országunkban ezidőszereint nem található szakirodalmi publikációra utal, de amelynek beszerzése pl. mikrofilm formájában lehetséges. Ilyen szakirodalmi anyag főképpen un. vállalati irodalom, vagy szakkonferenciák előadásai, intézetek jelentései, amelyek fontossága a műszaki tájékoztatásban mindinkább fokozódik.

A tartalom fejlődésének tárgyalásánál nem szabad megfeledkezni arról, hogy az utóbbi két évben az irodalomkutatási megbízások témái állandóan jobban specializálódnak, bizonyos értelemben mind szűkebb területre differenciálódnak; az OMK-tól mindinkább egy-egy műszaki részletkérdés mélyebb elemzését, bibliográfiai feltárását kívánják meg. Ennek azután az a következménye, hogy egyes témák bibliográfiai feltárása hosszabb időt, több kutatási munkaórárafordítást és a kutatási bázis még fokozottabb szélesítését kívánja meg. Ez az oka annak, hogy az 1958. évtől kezdődően a szakbibliográfiák,

tehát a címjegyzékes, annotálás nélküli irodalomkutatások összeállítása díjazás ellenében történik. Ez már azért is szükséges, mert - sajnos - sok esetben fordult elő, hogy az ingyenes szolgáltatásra való tekintettel olyankor és olyanok is kértek irodalomkutatást, amikor ennek nem volt népgazdasági, üzemi szempontból kellő indokoltsága, illetve egyesek akár hivatali, akár társadalmi, szakirói vagy egyéb munkájuknak egy részét az OMK-val végeztették el. A fizetendő összeg az elvégzett irodalomkutatási munka időráfordításához képest azonban oly csekély, hogy ez a tényleges felhasználás esetén elenyésző terhet jelent.

Feltétlenül hozzájárul az irodalomkutatások tartalmi megbízhatóságához az az általánosan követett gyakorlat, hogy a témát megrendelő szakemberrel, mérnökkel, kutatóval a bibliográfus-kutató a lehetőség szerint személyesen, vagy telefonon részletesen tisztázza azt, hogy a téma felvételénél milyen problémái adódtak és, hogy a szakirodalmi kutatás során milyen fő kérdésre kell a figyelmet összpontosítani. Pontos, precíz kérdésfeltevés esetén az irodalomkutatást kérő minden esetben jobb irodalomkutatást várhat el, mint homályosan megfogalmazott, a lényeget nem kiemelő, tulságosan széles területet felölelő, általánosító kérdés esetén. A tapasztalat azt mutatja, hogy a kérdezővel a problémát megfelelően kifejeztetni egyik legnehezebb feladat.

Igy adódik azután, hogy bizonyos szempontból minden téma irodalomkutatása válogatott, eklektikus, a megrendelő különleges kívánságainak a figyelembevételével készült; törekszik arra, hogy a lényegest kiemelje, rögzítse, a lényegtelen pedig elhagyja. Ugyanakkor azonban a bibliográfus-kutató tudatosan, a lehetőséghez képest, mindazt is összegyűjteni igyekszik, ami l é n y e g b e n a keresetthez hasonlít, miután a meglévő hasonlóhoz kapcsolódás, az analógia, a más területen való alkalmazás, termékeny gondolatokat ébreszthet a bibliográfiát felhasználó szakemberben.

A szakbibliográfiák tartalmi, de már részben formai fejlődéséhez tartozik az is, hogy a bibliográfiákban a könyvek felsorolásánál már nem csupán a könyv címleírását közlik, hanem abból analitikusan kiemelik a kérdezett témára vonatkozó fejezetet, vagy oldalakat, az esetleges rejtett bibliográfiákat; stb; ezenkívül nagyon specializált kérdésnél, amelynek tárgyalása általában csak más témán belül található, s monografikus tárgyalása a szakirodalomban még hiányzik, a témát legjobban érintő cikket külön jelzéssel /pl. felkiáltójellel/ látják el.

Formai szempontból a leglényegesebb fejlődés 1958. év januárjától kezdődően az irodalomkutatások formai közreadá-

sában, illetve az anyag elrendezésében történt változtatások, amelyek célja a jobb áttekintés, könnyebb kezelhetőség, tehát végeredményben a tartalmi feltárás megkönnyítése. E változtatások lényege, hogy a felsorolás sorrendje /könyvek, folyóiratcikkek, s ezen belül a fordítások is, szabadalmak, szabványok, esetleges egyéb források/ ugyan nem eltérő, de az egyes kiadványfajokon belül a rendezési élv változott, hogy a különböző nyelvek szerint a műveket időrendi sorrendben olykép tüntetjük fel, hogy a legfrissebb, legújabb művet helyezzük el legelől, s utána következnek időrendben visszafelé haladva a korábbi időpontban megjelent kiadványok.

A műszaki irodalomkutatásoknak ezeket az új rendezési elveit egyébként az "Általános irányelvek a műszaki irodalomkutatások készítéséhez" című belső kiadványunk^{x/} a leg részletebben tartalmazza; ennek az utmutatásnak nyomán a nem az OMK-ban, hanem a műszaki könyvtári hálózati alközpontoknál készülő bibliográfiák is azóta már így kerülnek szerkesztésre, ill. közreadásra.

Az elmúlt évek megnövekedett irodalomkutatási igényei felvetették azt a problémát, hogyan lehetne egyrészt a már elvégzett irodalomkutatást sokkal szélesebb körben hasznosítani, másrészt pedig párhuzamosan az irodalomkutatás új formáit is megteremteni. Egyfelől arról van szó, hogyan lehetne az egyéni kérelemre már elkészített irodalomkutatásokat szélesebb körben terjeszteni; nyilvánvaló ugyanis, hogy a témák többségénél az a helyzet, hogy ezek nemcsak egy-egy üzemet érdekelnek, hanem számos technológiai, szerkesztési, tervezési, kutatási vagy egyéb műszaki kérdés megoldásához más intézménynél is hasznosíthatók. Másfelől egy-egy szélesebb felhasználói kört érdeklő műszaki problémát, kezdeményezően, irodalomkutatás formájában úgy készítsünk el, hogy az abban foglalt anyag és annak annotációja tájékoztassa az érdekelt szakembert egy új technikai kérdés mai állásáról és lehetőségeiről.

Az OMK mindkettőt részben megvalósította: a már elkészült irodalomkutatások jobb felhasználását célozták az 1955. és 1956. években a KGM műszaki dokumentációs csoportja által kiadott "Az OMK műszaki bibliográfiáinak jegyzéke" című két sokszorosított kiadványa, amelyek 1954. január 1. - 1955. május 31., illetve 1955. június 1. - 1956. június 30. időszakra tartalmazzák a KGM vállalatait érdeklő irodalomkutatások felsorolását. 1957. augusztusában pedig az OMK

^{x/} Általános irányelvek a műszaki irodalomkutatások készítéséhez. Bp. 1958. Orsz. Műsz. Kvt. Dok. Oszt. 21 p.

adta ki "Bibliográfiák bibliográfiája" címmel a könyvtárunkban 1951. szeptember 1. - 1956. december 31. között elkészült irodalomkutatások jegyzékét. Ez utóbbi 48 fejezetben kb. 2500 különféle szakirodalmi kutatást sorol fel a fejezeteken belül logikai sorrendben csoportosítva, megadva mindenkor a kész bibliográfia címén, esetleg szűkítő alcímén kívül a decimális szakjelzetet, a készítés időpontját és az adott bibliográfiában feltárt adatok számát. E kiadványok felhasználására jellemző, hogy pl. a "Bibliográfiák bibliográfiája" kiküldését követő 4-6 héten belül a már kész irodalomkutatásokról kért másolatok száma meghaladta a 200-at.

Bizonyos értelemben kezdeményező jellegűek voltak az 1950. évben megindított "iparági bibliográfiák" sorozata; de különösen az 1955. évtől kezdődően "műszaki fejlesztési bibliográfiák" címmel valóban újszerű, kezdeményező irodalomkutatásokat küldtünk el sokszorosított formában, annotációval ellátva az érdekelt üzemek és intézmények számára. Ilyenek voltak pl. a "Süllyesztékes kovácsolás", vagy a "Műanyagok alkalmazása a járműiparban" témájuk.

Ezeknek a műszaki fejlesztési bibliográfiáknak a sikerre nyomán határozta el 1957. év elején az ONK, hogy költségtérítés ellenében kérelemre is készít un. analitikus irodalomkutatásokat üzemek, intézmények részére; ezekben a felkutatott szakirodalmi anyagról a feltárt cím mellett néhány mondatban tartalmi ismertetést /annotációt/ is ad, s ezzel elemzően kiemeli az adott irodalmi forrásból a keresett részt, s rámutat arra, hogy abban a témát milyen mélységben, hogyan tárgyalják. Ezt az újonnan bevezetett irodalomkutatási szolgáltatást 1957. év október végéig 20 intézmény vette igénybe, mégpedig 70 %-ban üzemek, 25 %-ban tervező irodák és csupán 5 %-ban kutatóintézetek. Az irodalomkutatásra adott témák összetétele arra mutat, hogy sok kérdés egyes műszaki szakágazatok határterületén mozog /pl. "nagyfrekvenciás terápia", vagy "a levegő sterilizálása"/, vagy egészen újkeletű műszaki fejlődésről kívánnak ily módon bővebben tájékozódni /pl. "élelmiszerek tartósítása antibiotikumokkal", vagy "Hőszivattyúk"/, vagy pedig egyes területeken a technika jelenlegi állásáról kívánnak képet kapni /pl. Védőgázkemencék szerkesztése és gyártása", vagy "A fa telítése", vagy "B₁₂-vitamin"/. Az analitikus bibliográfiák készítésénél, elsősorban a határterületi kérdéseknél a bibliográfus-kutatók az egyéb érdekelt, pl. orvostudományi könyvtárakban is végezték a bibliográfiai kutatást, továbbá számos friss szabadalmat tártak fel az adott témához.

Az utóbb említett analitikus irodalomkutatások a jövőben feltétlenül fejlesztendők, s gondoskodni kell majd ar-

ról is, hogy az egy-egy intézmény kérelmére elkészített analitikus szakbibliográfiák szélesebb körben, a hasonló profilu üzemekben, intézményekben ismertté váljanak.

Befejezésül és összefoglalóan még a következőket szeretném kifejteni: a könyvtárunk által készített irodalomkutatások hasznosításának kérdéséhez hozzátartozik annak a tisztázása, mennyiben "passzív" egy kérelemre, tehát felhívásra elkészített, illetve mennyiben "aktív" egy kérés nélkül végzett, kezdeményező jellegű irodalomkutatás. Véleményem szerint a könyvtári-dokumentációs gyakorlat ezt a meghatározást teljesen mechanikusan, s ebben az esetben kimondottan helytelenül alkalmazza. Az OMK gyakorlatában - amint ez a fentiekből kitűnik - a helyzet éppen az, hogy amikor egy üzem, vagy intézmény kérésére valamilyen műszaki szakkérdésben irodalomkutatást végez, ez nem "egy olvasó" igénye, vagy kérdése, mint általában a könyvtárban, hanem az elkészült bibliográfiai feltárás már az egész üzem, az intézmény kollektívájának érdekeit kívánja szolgálni; ezen túlmenően azáltal, hogy a kész bibliográfia egyrészt az OMK olvasószolgálatánál mindenki számára hozzáférhető, másrészt a különböző jegyzékek, közlemények /Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatójának "Szakbibliográfiák" rovata, "Bibliográfiák bibliográfiája", stb./ révén széles körnek állandóan felhívja rá a figyelmét, ez a tevékenység is sokkal inkább tekinthető "aktív", sőt bizonyos értelemben "iniciáló" jellegű műszaki tájékoztatásnak. Így válik a kérelemre készülő irodalomkutatásból nálunk valóban kezdeményező jellegű, széleskörű műszaki tájékoztatási eszköz, mert hiszen a használatra már feltárt és rendszerezett irodalomkutatások biztosítják a műszaki szakemberek egész sora számára a tényleges hasznosításhoz való gyorsabb eljutást. Minden esetben pedig akár a közelmúltat, akár a távolabbi múltat felölelő irodalmi források ismerete megóv attól, hogy alapok nélkül kezdjenek hozzá egy műszaki probléma megoldásához.

A fenti tanulmány vizsgálódásai és megállapításai nem öncélúak. Konkrétan azt kívánják elérni, hogy mind a könyvtárosok - elsősorban a műszaki könyvtárosok -, mind az érdekeltektől műszaki szakemberek foglalkozzanak a műszaki tájékoztatás különböző formáinak, így az irodalomkutatásnak problémáival is. Szerezzenek tudomást a gyakorlatban már elért eredményekről és járuljanak hozzá véleményükkel és javasla-
taikkal ahhoz, hogy mindaz felhasználható legyen az iparban, tervezésben és kutatásban, amiről egyszer "már tudtak". Nagyon közel jár az igazsághoz egy neves külföldi dokumentációs szakember megállapítása, aki kijelenti, hogy "az emberiség egyik legnagyobb problémája nem az, amit nem tud, hanem az, hogy miképpen tudja felhasználni azt, amit már egyszer tudott".

Vince Pálné